Юлія Фернос
Уманський національний університет садівництва, Умань
Humański Narodowy Uniwersytet Sadownictwa, Humań

Польський елемент в антропоніміконі Уманщини

Анотація

Статтю присвячено аналізу прізвищевих назв польського походження. Розглянуто етимологію прізвищ, морфологічний та морфолого-синтаксичний способи їх творення. Визначено словотвірні моделі та ступені їхньої продуктивності. Зроблено висновки про активність міжетнічних зв'язків краю та наявність серед антропонімів Уманщини назв іншомовного походження.

Ключові слова: антропонім, апелятив, патронімічні назви, морфолого-синтаксичні утворення, словотвірна модель.

Історія будь-якого народу характеризується не ізоляцією, а тісним зв'язком з іншими етнічними групами. Україна - багатонаціональна держава, що знаходить своє відображення і у прізвищах, які побутують на її території.

Антропоніми іншомовного походження виникали внаслідок контактів українців з іншими народами або як результат асиміляції іноземців, які поселилися серед корінного населення. Такі прізвища викликають особливий інтерес учених, оскільки вони є важливим джерелом дослідження міжмовних контактів в антропонімії.

Загалом питання походження антропонімів, зокрема прізвищ, є одним із актуальних у вітчизняному мовознавстві. Структурну та семантичну специфіку прізвищ іншомовного походження вивчали М. Баскаков, Г. Бучко, Л. Гумецька, І. Желєзняк, М. Косничау, В. Никонов та ін.

Дослідник антропонімії Закарпаття П. Чучка вказує на те, що питання свого і чужого стосовно прізвищ у нас не розв'язане навіть у загальних штрихах, і пропонує послідовно розрізнювати, передусім, такі поняття: "прізвища українців" та "українські прізвища". Перше протиставляє поняттю "прізвища неукраїнців", а друге, тобто "українські прізвища", протиставляє поняттю "запозичені прізвища" [6, XV]. На думку автора, критерієм розмежування на прізвища українців і не українців є національна належність їх носіїв, а критерії розмежування прізвищ на українські та неукраїнські – лінгвістичні. До українських прізвищ автор відносить усі прізвища, утворені від слів української мови способами та засобами

українського словотвору. Якщо всі морфеми аналізованого прізвища мають свої аналоги в словотворчих засобах української мови, то таке прізвище П. Чучка вважає українським [6, XVI].

Розмежовувати прізвищеві назви та прізвища Уманщини на українські та запозичені дуже важко, зважаючи на тісні багатовікові контакти з поляками, росіянами, євреями, тюркськими народами, які залишили багато явних, а ще більше прихованих слідів у антропонімії краю.

Існує думка, що виникнення на Україні прізвищ на **-ськ-ий** є наслідком польського впливу, саме тому прізвища із суфіксом **-ськ-** не дістали в російській антропонімії такого поширення, як в українській або білоруській. Така точка зору також пояснює більше поширення прізвищ на **-ськ(ий)** на Правобережній Україні й менше – в північно-східних областях [4, 78].

У XVIII ст., коли саме йшов процес формування й закріплення прізвищ, на території України набули популярності "шляхетні" найменування, і деякі прізвища на **-ськ(ий) /-цьк(ий)** могли утворюватися штучно [3, 181]. О. Горбач зазначає, що в наддністрянських говірках "серед прізвищ виступають нерідко наростки **-ськ(ий)** (первісно від топонімів, але згодом на шляхетський лад і від інших прізвищ)" [1, 199].

Сьогодні прикметникові прізвища на **-ськ(ий)** поширені на всій території України і належать до третього словотвірного типу українських прізвищ [4, 78]. Така модель є продуктивною і на території Уманщини.

При дослідженні прізвищевих назв козаків Уманського полку було виявлено 187 антропонімів іншомовного походження, що становить 6,3% від загальної кількості найменувань. Серед них найбільшу групу становить польський елемент (47; 25%). Адже з кінця XIV ст. і до другого поділу Польщі у 1793 р. територія сучасної Уманщина була частиною Речі Посполитої. Це не могло не залишити свій відбиток і в антропонімійній системі досліджуваної території. Насамперед, це стосується популярності словотворчої моделі на ***-ськ(ий)***. Кількість прізвищевих назв з формантом на ***-ськ(ий)*** протягом XVIII – XIX ст. зросла на 17,87%. Елітарна свого часу польська антропонімоформула *особове ім'я +відтопонімне означення на -ськ* стала модною, престижною в нижчих суспільних колах, хоча суспільна еліта активно чинила опір такій моді. Однак приплив у міста селянського населення став причиною того, що колись "шляхетська" антропонімоформула, охопивши більшу частину населення, перетворилася на типово польську [2, 81]. Хоча Уманщина з 1793 р. і опиняється під владою Росії, але ще в перші десятиліття XIX ст. на її території зберігається польська мова та культура. На нашу думку, це і пояснює значне збільшення кількості прізвищ на ***-ськ(ий)*** на досліджуваній території саме в цей період.

Серед морфолого-синтаксичних утворень протягом XVII – XIX ст. на території Уманщини домінують прикметникові назви із суфіксами ***-ськ(ий)***, ***-цьк(ий)***: *Вербицький*, *Михальський*. У XVII – XVIII ст. згадана словотвірна

модель є другою за поширеністю після патронімічних назв на ***-енк-о*** (XVII ст. – 10,99%, XVIII ст. – 12,80%), а у XIX ст. – першою (30,67%). Далі спостерігається зменшення кількості таких прізвищ (XX ст. – 16,25% (другий за поширеністю словотвірний тип), початок XXI ст. – 10,97% (четвертий).

Частина сучасних уманських антропонімів (0,1 % від загальної кількості) зберігає польський суфікс ***-ек*** : *Грабек*, *Гучек*, *Зброжек*, *Махачек*, *Медвещек*, *Смолюшек*, *Строчек*.

Беззаперечним свідченням національності носія є прізвища *Ляшко*, *Ляшок*, *Мазур* (поляк з Мазуріїї), *Поляк*. До польських відносимо і ті прізвища, які утворені від польських імен: *Бенда* < пол. Będa < Będziemir = Будимир, *Жикгмонт*, *Жикгмотенко* < Zygmunt, *Радзивіл*, *Радзівілін* < Radziwill, *Ющенко* < Juzef, *Яценко*, *Яцькович* < Jacko < Jac < Jacenty, *Янченко* < Jan тощо.

До прізвищ іншомовного (польського) походження належать такі, що повністю зберігають риси іншої мови або не функціонують як апелятиви у лексичній системі нашої мови. Такі антрополексеми прийшли до українців не як запозичені апелятиви, а вже як готові прізвища від сусідніх і несусідніх народів: *Біксей* (пол. beksa "плаксій" [6, 62]), *Дзяд* (пол. dziad "старець, жебрак" [5, Т.1, 213]), *Крочак* (пол. kroczak "кінь" [7, Т.2, 703]), *Легедза* (пол. legiejda "лінива людина" [7, Т.2, 703]), *Піонтковський* (пол. piatek "п'ятниця"), *Свіонтковський* (пол. swiatki "свята").

Побутування іншомовних прізвищ (зокрема польських) в антропоніміконі Уманщини свідчить про активні міжетнічні зв'язки краю і є цінним джерелом дослідження впливу чужомовних елементів на творення власних прізвищевих назв історико-географічного регіону.

Дослідження кількісного складу польського елементу у сучасному антропоніміконі Уманщини, а також вагомості його впливу на процес творення прізвищ регіону, стане предметом наших подальших досліджень. Цікавим також є визначення динаміки впливу польської мови на становлення антропонімної системи регіону в різні періоди її розвитку.

Бібліографія:

1. Горбач О., *Говірки Теребовельщини* // Горбач О. *Зібрані статті. V. Діялектологія.* – Фотопередрук. – Мюнхен, 1993. – С.173-255.
2. Медвідь С. М., *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах*: *Рукопис дис. д-ра філол. наук:* 10.02.03 – слов'янські мови; 10.02.01 – укр. мова / Інститут української мови НАН України. – К., 2000.
3. Панцьо С. Є., *Прізвища на -ський в антропонімії Лемківщини* // *Слов'янська ономастика: Збірник наукових праць.* – Ужгород, 1998. – С. 180-187.
4. Редько Ю. К., *Географія основних типів українських прізвищ на території УРСР*// Тези доповіді Другої республіканської ономастичної наради. – К., 1962. – С. 77-84.

5. *Словник бойківських говірок.* – К.: Наукова думка, 1984. – Ч. 1-2.
6. Чучка П., *Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник.* – Львів: Світ, 2005. – 704+XLVIIIс.
7. *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedzwiedzki. T. 1-8. – Waszawa, 1900-1927.

Summary

The article is devoted to the analysis of second names of the Polish origin. Etymology of second names, morphological and syntactic methods of their formation are considered. Word-formation models and degrees of their productivity are defined.

Keywords: anthroponym, appellative, patronym, word-formation model.

Аннотация

В статье анализируются фамилии польского происхождения. Рассмотрена этимология фамилий, морфологический и морфолого-синтаксический способ их образования. Определены словообразовательные модели и степени их продуктивности.

Ключевые слова: антропоним, апеллятив, патронимическая названия, словообразовательная модель.